Studia Socialia Cracoviensia 4 (2012) nr 1 (6)

ks. Józef Młyński
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Wsparcie rodziny – analiza w aspekcie pracy socjalnej

Abstract: **Family support – analysis in terms of social work.** In the context of the many challenges and threats of the modern civilization the family seems to need more and more support and assistance that will help it restore social functioning and awaken hope for a better tomorrow. In the sectors of social life there are many aid institutions, but among them increasingly important in giving help is social work which, acting at different levels, tries to help people overcome problems in the personal, family and social spheres. A special role is played by the social worker as a professional in the field of activities for the family. His activities include conducting therapy, counseling for families in general and counseling for children, young people and older people in the family.

W kontekście wielu wzywań i zagrożeń cywilizacyjnych współczesna rodzina zdaje się coraz bardziej potrzebować wsparcia i pomocy, które pomogą jej przywrócić społeczne funkcjonowanie, obudzą nadzieję na lepsze jutro. W sektorach życia społecznego jest wiele instytucji pomocowych, jednakże pośród nich coraz większe znaczenie w udzielaniu pomocy ma praca socjalna, która działając na różnych poziomach, próbuje pomóc w przezwyciężaniu problemów ludzi w sferze osobistej, rodzinnej i społecznej. Szczególną rolę spełnia pracownik socjalny jako profesjonalista w zakresie działań na rzecz rodziny. Jego działalność obejmuje prowadzenie terapii, doradztwa na rzecz rodziny w ogóle oraz dzieci, młodzieży, osób starszych w rodzinie.

Keywords: family, social work, family support, social worker, parents, children, the elderly

rodzina, praca socjalna, wsparcie rodziny, pracownik socjalny, rodzice, dzieci, osoby starsze

Rodzina najczęściej definiowana jest jako grupa społeczna połączona więzami rodzicielskimi i małżeńskimi[1]. Pozostaje najbliżej jednostki i jako grupa pierwotna staje się „kolebką życia i miłości, gdzie człowiek rodzi się i wzrasta"[2]. I chociaż stanowi jedną z najmniejszych grup społecznych, to jednak w porządku socjalizacji człowieka plasuje się na pierwszym miejscu. Nic dziwnego, iż od wielu lat naukowcy i badacze poświęcają jej szczególną uwagę.

Podobnie też nauczanie Jana Pawła II zawiera bogatą treść dotyczącą rodziny. Wśród dokumentów należałoby wskazać adhortację *Familiaris consortio* i encyklikę *Evangelium vitae*. W *Familiaris consortio* Jan Paweł II pisze: „Rodzina w czasach dzisiejszych znajduje się pod wpływem rozległych, głębokich i szybkich przemian społecznych i kulturowych. Wiele rodzin przeżywa ten stan rzeczy, dochowując wierności tym wartościom, które stanowią fundament instytucji rodzinnej. Inne stanęły niepewne i zagubione wobec swych zadań, a nawet niekiedy zwątpiły i niemal zatraciły świadomość ostatecznego znaczenia i prawdy życia małżeńskiego i rodzinnego. Inne jeszcze, na skutek doznawanych niesprawiedliwości, napotykają na przeszkody w korzystaniu ze swoich podstawowych praw"[3]. Natomiast w drugim dokumencie ukazuje wielkość i ogromną wartość ludzkiego życia, wzywając do szacunku i stwierdzając, iż życie i godność ludzka są nienaruszalne. Stąd też autor postawy sprzeczne z promocją życia w rodzinie nazywa „kulturą śmierci"[4].

W perspektywie socjologicznej rodzinę interpretuje się również jako pewien zorganizowany system i rodzaj instytucji. Jako system posiada zorganizowaną strukturę, w której każdy z członków posiada swoje miejsce i wykonuje swoje zadania. Z kolei traktowana w kategoriach instytucji społecznej funkcjonuje wedle określonych norm społecznych oraz wypełnia niezbędne dla rozwoju społeczeństwa funkcje. Wreszcie stanowi także pewien rodzaj albo raczej ustanowiony system społecznej kontroli. Szczególnie socjologowie, podejmując różnorodne badania na temat rodziny, wskazują na jej pozytywne i negatywne aspekty. Wydaje się, iż zagrożenia (kryzysy) te można wskazać w dwóch odrębnych płaszczyznach: jako wynikające z dysfunkcyjnych dla rodziny makrostruktur oraz jej wewnątrzsystemowych problemów[5].

Powszechnie wiadomo jednak, że rodzina żyje własnym wewnętrznym trybem, który jest jej właściwy. Jest ona grupą podstawową o szczególnym charakterze. Jej członkowie związani są nie tylko tymi więzami, które występują w każdej małej (podstawowej) grupie, ale również więzami pokrewieństwa oraz więzami implikującymi zaspokojenie przez rodzinę podstawowych ludzkich potrzeb. W ten sposób grupa ta tworzy sobie tylko właściwą rzeczywistość i sobie właściwe środowisko. Należy jednak pamiętać, iż instytucja ta wchodzi w interakcje z innymi grupami, które bardziej lub mniej znacząco na nią oddziałują. Ich wpływ na rodzinę może być różny w zależności od konkretnych okoliczności. Nade wszystko (jednak) rodzina funkcjonuje w społeczeństwie, jest

---

[1] Por. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 300; W. Szewczyk, *Rozumieć siebie i innych*, Tarnów 2002, s. 239.

[2] Jan.Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Christifideles laici*, 40.

[3] Tenże, Adhortacja apostolska *Familiaris consortio*, 1.

[4] Tenże, Encyklika *Evangelium vitae,* 21.

[5] Szerzej na ten temat: J. Młyński, *Pedagogika współczesnej rodziny na początku trzeciego tysiąclecia*, „Pedagogika Katolicka" 2008, nr 3, s. 156–174; W. Majkowski, *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*, Kraków 1997.

w nim, można by rzec, zanurzona. Oznacza to, że nie może nie odczuwać zachodzących w nim zmian i sama do nich się nie przystosować. Na kanwie tych interakcji zawiązuje się pewien dialektyczny układ: społeczeństwo – rodzina i rodzina – społeczeństwo[6].

Nie ulega wątpliwości, że przemiany makrospołeczne ściśle oddziałują na funkcjonowanie rodziny. Szczególnie we współczesnym świecie rodzina podlegająca procesom industrializacji, urbanizacji, rozwoju technologii, techniki i cyberprzestrzeni jak nigdy dotąd znalazła się w trudnym czasie cywilizacji, o której F. Znaniecki napisze: „jest to cywilizacja przyszłości oparta na zindywidualizowanym charakterze egzystencji człowieka”[7]. Coraz częściej przeobrażenia, jakim poddawane jest polskie społeczeństwo wprowadzają do życia rodzinnego wzorce obcej jej mentalnie i kulturowo. Dlatego też rodzina jako uniwersalna grupa społeczna musi się zmierzyć z wieloma problemami, które zagrażają jej zdrowemu funkcjonowaniu.

Obecnie, jak słusznie zauważa to Paweł Rybicki, rodzina „przestała być całością skupiającą swoich członków we wszystkich zasadniczych dziedzinach życia społecznego”[8]. Pozostaje zatem grupa o zindywidualizowanym sposobie egzystencji. Na taki stan rzeczy wpływ ma kultura masowa, rozbudowana przez sieć wielu różnych agend. Z tej to przyczyny, jak się wydaje, pojawiły się: pragmatyzm, sekularyzacja, praktyczny materializm, tolerancja, wolność osobista, pluralizm ideologiczny, konsumpcjonizm, utylitaryzm i hedonizm. Pojawiający się w społeczeństwie proces sekularyzacji przesunął akcent w rodzinie z tego, co *sacrum* na to, co *profanum*.

Na kanwie tych zmian rodzina nie jest już ani ostoją kształtowania sytemu wartości, ani też ostoją dobrego wychowania. To znamienne „Ja aksjologiczne”, z którym przychodzi zmierzyć się rodzinie, nie jest obojętne dla oceny miejsca rodziny w strukturach społeczeństwa. Aby „Ja **aksjologiczne**” mogło zrealizować wartość, musi być wolne. Tymczasem rodzina dziś przeżywa niejako syndrom pustego miejsca, które wypełniają relatywizm, sytuacjonizm etyczny określany mianem prywatnej moralności. Coraz częściej słyszy się o zjawiskach takich jak przestępczość, chuligaństwo, narkomania; coraz więcej młodych dziewcząt zbyt wcześnie staje wobec ważnej funkcji urodzenia i wychowania dzieci. Ich brak dojrzałości prowadzi do dalszych konsekwencji. Pojawia się coraz więcej rodzin patologicznych. Nadto rodzinie od jakiegoś czasu przychodzi zmagać się ze zjawiskiem bezrobocia, które istotnie burzy utrwalone w tradycji wzorce pełnienia ról społecznych, staje się siłą destrukcyjną. Poszukiwanie zaś pracy prowadzi do migracji ekonomicznych, które burzą nie tylko harmonię rodzinno-małżeńską, ale stwarzając pozory społeczeństwa jako „globalnej wioski”, przyczyniają się do pęknięć w socjalizacji dzieci albo do coraz częściej powiększającego się „eurosieroctwa”. W tej sytuacji współczesna rodzina potrzebuje pomocy – pomocy, która pomoże jej przywrócić społeczne funkcjonowanie, obudzi nadzieję na lepsze jutro.

W sektorach życia społecznego jest wiele instytucji pomocowych, jednakże pośród nich coraz większego znaczenia w udzielaniu pomocy nabiera praca socjalna, która działając na różnych poziomach, podejmuje problemy ludzi w sferze osobistej,

---

[6] W. Majkowski, *Zagrożenia współczesnej rodziny polskiej*, [w:] *Rodzina polska u progu trzeciego tysiąclecia*, red. tenże, Warszawa 2003, s. 11.

[7] Por. F. Znaniecki, *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa 2001, s. 48.

[8] P. Rybicki, *Więź społeczna i jej przemiany*, „Studia Socjologiczne” 1987, nr 4, s. 101.

rodzinnej i społecznej. Szczególną rolę spełnia pracownik socjalny jako profesjonalista w zakresie działań na rzecz rodziny. Jego działalność obejmuje prowadzenie terapii, doradztwa na rzecz rodziny w ogóle oraz dzieci, młodzieży, osób starszych w rodzinie.

1. Ogólny zakres działań pracownika socjalnego na rzecz rodziny

Powszechnie uznaje się, że rodzina jest instytucją, która wymaga szczególnego zabezpieczenia ze strony państwa, ze względu na swoje ogromne znaczenie dla społeczeństwa i jednostki. We współczesnym świecie jednak polityka socjalna i rodzinna nie jest odpowiednio usystematyzowana. Nic dziwnego, iż coraz więcej rodzin napotyka na trudności i ociera się o marginalizację. Ogólnie można by wyznaczyć dwa typy trudności. Pierwszy typ ma swoje źródło w świecie zewnętrznym w stosunku do rodziny. Należą tu: niekorzystne zewnętrzne warunki społeczno-ekonomiczne (brak własnego mieszkania, ubóstwo, bezdomność, bezrobocie), niekorzystna sytuacja losowa (choroba, niepełnosprawność, wypadki losowe – pożar, powódź). Drugi typ to trudności występujące wewnątrz rodziny. Do trudności tych można zaliczyć fizyczną, psychiczną i społeczną niedojrzałość małżonków; obecność zjawisk patologicznych (alkoholizm, narkomania, prostytucja, przestępczość); trudności, których dysfunkcja wynika z zaburzenia lub nietypowości struktury rodziny, z psychospołecznych i kulturowych różnic między małżonkami[9].

Wprawdzie instytucje zajmujące się świadczeniami na rzecz rodziny oferują szerokie spektrum programów oraz usług, jednakże ich zasięg działania dość często ogranicza się jedynie do usług doraźnych. Ograniczenie się zaś jedynie do usług doraźnych stwarza zjawisko iluzorycznych działań instytucji, które nie podejmują terapii problemów, ale poprzestają na ich czasowym rozwiązaniu. Zadaniem pracowników socjalnych jest nie tyle wytwarzanie usług doraźnych, ile rozwiązywanie problemów poprzez podejmowanie terapii mającej na celu zmianę rzeczywistości wśród rodzin, które przeżywają różne formy dezintegracji w swoim zewnętrznym bądź wewnętrznym systemie egzystencji. Najogólniej praca socjalna na rzecz rodziny obejmuje trzy główne cele:

– przyczynia się do rozwoju harmonijnych relacji w rodzinie;
– wzmacnia wartości rodziny w jej życiu;
– sprzyja rozwojowi „zdrowej" osobowości w rodzinie oraz zadowalającego społecznego funkcjonowania ich członków.

Pracownicy socjalni spełniają wobec rodziny jeszcze wiele innych zadań. Dlatego dość często występują jako rzecznicy wspierający rodzinę w różnych jej działaniach społecznych, ekonomicznych i politycznych. Do działań tych zalicza się:

– pełne i sprawiedliwe zatrudnienie,
– edukację dla zapewnienia rozwoju dziecka i nabycia umiejętności rodzicielskich,
– wspieranie rozwoju rodziny,
– opiekę odpowiedniej jakości,

[9] Por. A. Kurzynowski, *Rodzina w okresie transformacji systemowej*, Warszawa 1995, s. 24–26, Por. B. Dubois, K. K. Miley, *Praca socjalna, zawód, który dodaje sił*, tł. K. Czekaj, Katowice 1999, s. 62.

– usankcjonowanie prawne urlopów macierzyńskich i urlopów na sprawowanie opieki nad chorymi dziećmi,
– pełen zakres opieki zdrowotnej,
– programy wspierania rodziny sponsorowane przez zakłady pracy,
– prewencję i świadczenia zorientowane na rodzinę, w przypadkach niewłaściwego traktowania i zaniedbywania podopiecznych[10].

Ponadto pracownicy socjalni zajmują się również doradztwem w przypadku trudności małżeńsko-rodzinnych. Doradztwo to dotyczy relacji w rodzinie, dezintegracji rodziny na skutek różnych kryzysów małżeńskich, jak też problemów związanych z chorobą, bezrobociem, ubóstwem czy szeroko pojętą patologią. W sytuacji rozpadu małżeństwa pomagają w sprawach rozwodowych czy separacjach[11]. Najogólniej ich działania można zauważyć w pomocy na rzec dzieci i osób starszych.

2. Zadania pracownika socjalnego względem dzieci

Rodzina bezpośrednio i pośrednio wpływa na proces wychowania dzieci oraz oddziałuje na kształtowanie ich osobowości, myślenia, postaw i sposób zachowania. Nadto w rodzinie kształtują się więzi emocjonalne, które w relacjach interpersonalnych posiadają pierwotny charakter, a tym samym spełniają ważną rolę w procesie uczenia się. Obok rodziny kolejną instytucją wychowującą jest szkoła, będąca dla dziecka ważnym środowiskiem uspołecznienia. Proces humanizacji, kształtowania człowieczeństwa wprawdzie rozpoczyna się już w rodzinie, ale w dalszej części kształtowania osobowości ludzkiej przejmuje go szkoła.

Szkoła z jednej strony odpowiada za trwałe formowanie w świadomości społecznej jednostek wartości i norm kulturowych, z drugiej zmierza do przygotowania młodych – dorastających generacji, do pełnienia podstawowych ról społecznych. W ten sposób włącza obywateli do życia w społeczeństwie oraz kształtuje jego postawy[12]. Jeśli system edukacji spełnia swoje pozytywne zadanie, wówczas wzrasta liczba inteligentnych i wykształconych członków społeczeństwa, którzy mogą wpływać na rozwój społeczeństwa, jak również brać odpowiedzialność za jego zmiany[13].

Zasadnym jest, aby między tymi dwiema instytucjami (rodziną i szkołą) nawiązała się dobra relacja, która pozwoli wychowywać człowieka w dobrym kierunku. Komplementarność tych instytucji zależy jednak od kompetencji systemu edukacji i odpowiedzialności rodziców. Coraz częściej jednak w systemie edukacji zauważa się nie tyle problemy związane z jej instytucjonalnym charakterem, ale problemy dotyczące wychowania i kształtowania osobowości dzieci. Dotyczą one natury zaburzeń

[10] Tamże, s. 63.

[11] Interesująca sytuacja miała miejsce podczas procesu rozwodowego dwojga ludzi, z których każde z osobna korzystało z doradztwa małżeńskiego jako części procedury rozwodowej. Uczestniczyli w rozmowach indywidualnych i sesjach zbiorowych, zainteresowali się sobą nawzajem i po sześciu miesiącach pobrali ponownie. Drugie małżeństwo tej samej pary okazało się dla obojga bardzo udane.

[12] Por. J. Szczepański, *Szkoła w społeczeństwie*, [w:] *Sztuka nauczania w szkole*, red. K. Konarzewski, Warszawa 1992, s. 76–77.

[13] Por. N. Goodman, *Wstęp do socjologii*, przekł. J. Polak, J. Ruszkowski, U. Zielińska, Poznań 2001, s. 203.

osobowościowych, rozwojowych, zachowawczych, patologicznych, rodzinnych... Istnieje nieraz bardzo duży problem akomodacji dziecka w szkole. Najogólniej wsparcie pracownika socjalnego w rodzinie w odniesieniu do dzieci dotyczy:

– nawiązania dobrych relacji pomiędzy szkołą a rodzicami, zwłaszcza jeśli rodziny noszą znamiona patologii;
– wsparcie w zakresie przemocy;
– wsparcie w sytuacji różnych uzależnień.

Nawiązanie dobrych relacji między rodzicami a szkołą jest kluczem sukcesów wychowawczych. Dlatego też pracownicy socjalni oferują rodzinom informacje i poradnictwo w celu zwiększenia ich umiejętności rodzicielskich, wzbogacenia środowiska wychowawczego, a w sytuacji patologii oferują pomoc dzieciom i samym rodzicom.

Pracownik socjalny w szkole w każdej grupie wiekowej powinien być, jak się wydaje, przedłużeniem ramienia pedagoga. Jego zadaniem nie jest świadczenie pomocy w realizacji celów i kryteriów kształcenia. Pełni bowiem rolę doradcy w rozwiązywaniu problemów. Dość często może występować jako konsultant wobec innych instytucji pomocowych. Oznacza to, że pełni on rolę pomostu między szkołą a innymi instytucjami, które zarówno rodzicom, jak i ich dzieciom ułatwiają dostęp do różnych świadczeń i usług społecznych. Pełniąc rolę rzecznika, może być bardzo dobrym mediatorem w sytuacji niepowodzeń uczniów wynikających bądź to z braku porozumienia między uczniem a nauczycielem, bądź zaburzonych relacji w grupie. Działalność pracowników socjalnych dotyczy również problemów związanych z przemocą w rodzinie. Znęcanie się nad dziećmi, przemoc fizyczna, seksualna – to tylko niektóre przykłady różnych form ich złego traktowania i maltretowania. Dopiero niedawno przemoc w rodzinie uznana została za problem społeczny, chociaż jej historia jest długa. Może to być przemoc fizyczna, seksualna oraz emocjonalna wobec członków rodziny, takich jak współmałżonkowie, rodzice, dzieci oraz osoby starsze. Przemoc w rodzinie nie zna granic rasowych, etnicznych czy religijnych, występuje we wszystkich grupach i wszystkich warstwach społecznych. Statystyka dotycząca tego zjawiska jest przerażająca, choć niezaskakująca, wziąwszy pod uwagę powszechność zjawiska przemocy w społeczeństwie. Kiedyś rodziny chroniły swoich członków przed przemocą występującą w społeczeństwie – obecnie właśnie w stosunkach rodzinnych przejawia się ona coraz częściej, zatem rodzina przestaje już być bezpieczną przystanią, a jej rola ulega erozji[14]. Najogólniej wyróżnia się trzy cele działalności pracownika socjalnego na rzecz przemocy w rodzinie:

– osłabienie wpływu czynników ryzyka, które zwiększają zagrożenie posługiwania się przemocą w rodzinie,
– rozwijanie bliskich więzi interpersonalnych i dążenie do tworzenia zdrowych, sprzyjających rodzinie warunków środowiskowych,
– dostarczanie profesjonalnej pomocy i wsparcia rodzinie w jej dysfunkcjach.

Pracownik socjalny dąży więc do obniżenia ryzyka ponownych obrażeń fizycznych i urazów psychicznych, zmniejszenia ryzyka trwałych lub śmiertelnych następstw (np. działań terapeutycznych wobec dzieci krzywdzonych, które mają uchronić je przed ponownym krzywdzeniem lub przeobrażeniem się sprawców przemocy). By powyższe cele zostały zrealizowane, pracownik socjalny musi podjąć się wielu zadań.

[14] B Dubois, K. K. Miley, *Praca socjalna, zawód, który dodaje sił*, cz. 2, tł. K. Czekaj, Katowice 1999, s. 77.

Świadczenia pracowników socjalnych na rzecz dzieci w rodzinie mają charakter ochronny i polegają na zapewnieniu opieki dzieciom rodziców pracujących lub też ulżeniu im w ich obowiązkach. Usługi takie świadczone są w ośrodku dziennego pobytu albo też w grupowym domu rodzinnym. Dzieci pierwszego okresu rozwojowego kierowane są do żłobków kryzysowych albo umieszczane w rodzinach zastępczych, w domach dziecka. W tym przypadku pracownicy podejmują się załatwienia wszelkich formalności związanych z umieszczeniem dziecka w takiej czy innej instytucji.

Kolejny obszar działań na rzecz dzieci dotyczy przestępczości nieletnich. Zjawisko to współcześnie stanowi wielki problem. Uaktywnia się szczególnie wśród dorastającej młodzieży, która w tym czasie przeżywa różne trudności: jedne z nich związane są z dorastaniem, inne zaś dotyczą syndromu pustego miejsca podczas nieobecności rodziców. Uczestnicząc w różnych grupach rówieśniczych, paczkach, gangach, młodzi ludzie zapominają o normach zasadach dobrego zachowania. Wydaje się, że każde, nawet małe, pojedyncze przestępstwo ma swoje konsekwencje w rodzinie, osłabia ją i tworzy wiele napięć wewnątrz jej systemowego działania. Dlatego też pracownicy socjalni angażują się w świadczenia usług w instytucjach penitencjarnych. Podstawowym ich celem jest pomóc młodemu człowiekowi, który popadł w konflikt z prawem.

Zadaniem pracownika socjalnego jest prowadzenie rozmowy z klientem – przestępcą. Rozmowa ta powinna przekonać przestępcę, aby nie podejmował późniejszej zemsty względem poszkodowanego. Wykorzystując zawodową wiedzę i umiejętności, pracownik socjalny stara się dokonać rehabilitacji jednostek (klientów) i pomóc im tak, aby sami sobie zaczęli pomagać i tym samym mogli powrócić na łono społeczeństwa. Pracownik pomaga im także zaakceptować siebie i swoje otoczenie. Zadania penitencjarnego pracownika socjalnego należy określać w kategoriach zmiany systemu wartości klienta tak, by stały się one zbieżne z wartościami wyznawanymi przez społeczność[15]. Ponadto pracownik socjalny prowadzi także rozmowy z rodzicami w celu uświadomienia im problemu, zbadania jego genezy, przyjęcia konsekwencji i zrozumienia sytuacji, w której się znaleźli.

Działalność pracowników socjalnych może zaznaczać się również w sytuacji różnych zjawisk patologicznych. Do tych zaliczamy alkoholizm i narkomanię. Wszystkie te zjawiska świadczą o dysfunkcyjności w rodzinie, zaś sami rodzice nie zawsze radzą sobie z problemami swoich dzieci. Szukając pomocy w różnych instytucjach, napotykają na pracowników socjalnych, którzy w umiejętny sposób zajmują się zaistniałym problemem.

W przypadku uzależnienia alkoholowego pracownik socjalny zobligowany jest skupić się nie tylko na dzieciach, które w tym względzie przejawiają kłopoty, ale przede wszystkim na rodzinie, czyli środowisku wzrastania dziecka. Problem uzależnienia choćby jednego z członków rodziny wpływa negatywnie na pozostałych członków, a szczególnie na dzieci. Jak się wydaje, z choroby alkoholowej nie można się wyleczyć. Nawet po wieloletniej abstynencji próby kontrolowanego picia często kończą się powrotem do nałogu. Fundamentalnym warunkiem zdrowienia jest abstynencja, wspomagana m.in. przez terapię uzależnień, udział w spotkaniach Anonimowych Alkoholików. Pracownik socjalny prowadząc terapię na rzecz uzależnionych, powinien również

[15] R. A. Skidmore, M. G. Thackeray, *Wprowadzenie do pracy socjalnej*, przekł. T. Stanek, Katowice 1999, s. 211.

pamiętać, iż osoba, która pomaga, winna przede wszystkim zająć odpowiednie stanowiska wobec problemu uzależnienia:

– trzeba traktować alkoholika jak człowieka, z godnością i miłością,
– trzeba poznać, czym jest jego choroba, nauczyć się symptomów choroby,
– jeżeli zdamy sobie sprawę z tego, że alkoholizm jest uzależnieniem, to musimy przyjąć, że sama siła woli nie wystarcza, by wyzdrowieć; potrzebna jest właściwa terapia, której metody stosują ośrodki rehabilitacji uzależnień[16].

Kolejny ważny problem w rodzinie to narkomania[17]. Problem narkomanii dotyka głównie ludzi młodych, lecz dotyczy nie tylko osoby uzależnionej, ale – tak samo jak w przypadku alkoholizmu – obejmuje całą rodzinę. Zaawansowane stadium narkomanii jest ciężką chorobą wyniszczającą organizm, prowadzącą do śmierci. Śmiertelność u narkomanów jest bardzo wysoka (najczęściej w wyniku przedawkowania). Narkomania w krótkim czasie prowadzi do poważnych zmian psychicznych: obniżenia uczuciowości wyższej, degradacji społecznej, zaburzeń krytycyzmu, osłabienia woli, kłamliwości. Często staje się przyczyną wejścia na drogę przestępczą. Pracownik socjalny, który pracuje z osobą uzależnioną od narkotyków, powinien zgłębić wiedzę na temat środków odurzających oraz ich działania. Oprócz osoby bezpośrednio dotkniętej problemem powinien skupić się na osobach bliskich uzależnionemu, by nauczyć ich, jak z taką osobą rozmawiać, postępować, wspierać.

Pracownicy socjalni coraz częściej angażują się na rzecz terapii osób uzależnionych. Nie ulega wątpliwości, że stosowanie środków toksycznych nie tylko odbijają się na osobie, która je konsumuje, ale również na rodzinie. Wówczas rodzinie należy pomóc zrozumieć problem, a w razie potrzeby uspokoić poczucie winy. Ponadto należy wspierać samą osobę uzależnioną, by nie poczuła się wyobcowana ze swojej rodziny. Stąd też tradycyjnie zadaniem pracowników socjalnych jest udzielanie pomocy w wielu miejscach, takich jak:

– sądy dla nieletnich,
– kliniki zdrowia psychicznego,
– szkoły i uniwersyteckie ośrodki zdrowia i doradztwa.

Pracownicy socjalni są również zatrudniani w ośrodkach terapii odwykowej, gdzie spełniają rolę administratorów i terapeutów, współpracując z psychiatrami, internistami, psychologami, a nierzadko także z byłymi uzależnionymi, którzy mogą (choć nie muszą) mieć za sobą szkolenie zawodowe w zakresie doradztwa.

Czymś oczywistym jest, że osoba uzależniona nie pokona w sposób natychmiastowy swojego problemu, ale dzięki działaniu pracownika socjalnego bardzo wielu z nich może wrócić do społeczeństwa jako produktywne jednostki. Chociaż trudno klientowi zgodzić się z terapią całkowitej abstynencji, mimo że ta również jest możliwa przy pomocy metadonu i chemioterapii, to jednak już sam fakt czasowej abstynencji jest

[16] Por. A. Kędzierski, *O problemach alkoholowych inaczej*, Olsztyn 1992.

[17] Szerzej na ten temat zob. C. Cekiera, *Ryzyko uzależnień*, Lublin 1994, E. Urban, *Toxicomanie*, Praha 1973, W. Majkowski, *Społeczny kontekst uzależnień*, „Studia nad Rodziną" 1998, nr 2, J. Mariański, *Młodzież między tradycją i ponowoczesnością*, Lublin 1995. Badania wskazują, że w całym kraju istnieje około 20 milionów używających marihuany. Marihuana jest też najczęściej spotykaną używką poza alkoholem. Badania w szkołach wskazują, że od 20 do 30 proc. uczniów przynajmniej raz w życiu paliło marihuanę; w przypadku innych środków odurzających, odsetek zażywających był zmienny w szerokich granicach. Studenci zażywający narkotyki przyznają, że często zaczynali tego rodzaju doświadczenia już w szkole średniej.

pożądaną formą działalności pracy socjalnej. Każda bowiem możliwa abstynencja, nawet ta czasowa, ma duże znaczenie dla narkomana, rodziny i społeczności.

3. Działalność pracownika socjalnego na rzecz osób starszych

Naturalnym środowiskiem życia i rozwoju każdego człowieka jest rodzina[18]. W niej bowiem człowiek przychodzi na świat, w niej partycypuje, przechodzi pierwszą socjalizację i do końca swoich dni powinien w niej pozostać. Jak stwierdza Jan Paweł II w cytowanej już encyklice *Evangelium vitae*, „przyszłość ludzkości idzie przez rodzinę" (EV, 94) dlatego też „szczególne miejsce należy przyznać ludziom starszym. Podczas gdy w niektórych kulturach osoba w podeszłym wieku pozostaje włączona w życie rodzinne i odgrywa w nim czynną i ważną rolę, w innych kulturach człowiek stary jest postrzegany jako ciężar i bywa pozostawiony samemu sobie"(EV, 94). Dlatego też rodzina jest moralnie zobowiązana do świadczenia różnych form pomocy osobom starszym.

Wprawdzie właściwym środowiskiem zamieszkania osób starszych jest ich dom rodzinny, jednakże z różnych powodów, szczególnie zdrowotnych, pewna grupa osób starszych decyduje się na zamieszkanie w innych środowiskach. Zmiana miejsca zamieszkania pociąga za sobą różnorodne skutki psychospołeczne i zdrowotne. Każde bowiem inne środowisko powoduje konieczność przystosowania człowieka do nowych, zmienionych warunków życia, co często jest bardzo trudne i wymaga nakładów finansowych związanych z koniecznością zapewnienia całościowej opieki instytucjonalnej.

Jedną z form pomocy ludziom starszym są różne formy pomocy środowiskowej, do których zalicza się: opiekę nad chorym w domu, dzienne domy pobytu, domy pomocy społecznej zlokalizowane w najbliższym sąsiedztwie, mieszkania specjalnie przystosowane dla osób starszych i osób z upośledzeniem umysłowym[19]. W rzeczywistości jednak nie zawsze w domu rodzinnym istnieje możliwość zorganizowania na odpowiednim poziomie i w dobrych warunkach opieki dla osób starszych. Wówczas jedną z form rozwiązania jest umieszczenie tych osób w domu opieki społecznej lub domu pomocy społecznej[20] albo też, jeśli warunki zdrowotne do tego zmuszają, umieszczenie osoby starszej, schorowanej w hospicjum. W instytucjach tych pracownicy socjalni pełnią określone zadania, wedle których mają pomóc osobie starszej nie tylko zaakceptować daną instytucję, ale pozwolić jej godnie przeżyć starość. Wówczas to właśnie ta wybrana instytucja staje się miejscem pełnej humanizacji osoby. W domach pomocy społecznej do zadań pracownika socjalnego należy:

– rozwiązywanie problemów adaptacyjnych mieszkańców,
– pomoc mieszkańcom w utrzymywaniu kontaktów z rodziną, znajomymi, opiekunami prawnymi,

[18] R. Woroczyński, *Pedagogika społeczna*, Warszawa 1974, s. 161.

[19] Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. Nr 111, póz. 535 z 1994 r.).

[20] W tym kontekście pomoc społeczną interpretuje się jako szeroki wachlarz świadczeń mających na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb człowieka: egzystencjalnych, zdrowotnych, społecznych. Szczególnie zaspokojenie tych potrzeb odnosi się do tych osób, które z racji wieku, choroby czy ogólnej niesprawności lub też trudniej sytuacji zdeterminowane są do zamieszkania w instytucji, by prowadzić dalszą egzystencję na poziomie godnym człowieka.

– udział w zaspokajaniu indywidualnych potrzeb mieszkańców, w szczególności dokonywanie zakupów na życzenie mieszkańców,

– pomoc mieszkańcom w załatwianiu spraw urzędowych (np. ZUS, KRUS, OPS i innych instytucjach),

– podejmowanie czynności związanych ze sprawieniem pogrzebu zmarłym mieszkańcom.

Pracownicy socjalni uprawnieni do podejmowania działań w domach pomocy społecznej kierują się metodą indywidualnego podejścia. Wartość owej metody tkwi w bezpośrednim, osobistym, indywidualnym kontakcie terapeuty z mieszkańcem domu i dobieraniu zajęć najwłaściwszych dla danej osoby z uwzględnieniem jej sprawności i możliwości psychofizycznych. Właściwą funkcją tej metody jest dostarczanie podopiecznemu motywacji dotyczących sensu jego egzystencji i potrzeby istnienia oraz spokojnego przeżywania starości. Wydaje się bowiem, że mieszkańcy domu pomocy społecznej często cierpią z powodu kryzysu tożsamości. Dlatego też nie zawsze potrafią określić swoje potrzeby i zainteresowania. Trudności te najczęściej są wynikiem przeżywania wielu problemów z czasów przed zamieszkaniem w domu pomocy społecznej, związanych z pełnieniem określonych ról społecznych (matki, babci, dziadka, pracownika)[21].

We współczesnym świecie wśród ludzi istnieje brak świadomości właściwego funkcjonowania i rozumienia instytucji zajmujących się jednostkami starszymi. Stąd starsi ludzie dość często na dom spokojnej starości patrzą z dużą dozą niechęci, czasem nawet uważają, iż jego drzwi to swoiste preludium do śmierci. Dlatego też pracownicy socjalni starają się rodzinie i osobom starszym:

– objaśnić proces starzenia,
– wytłumaczyć charakter schorzeń typowych dla osób starszych,
– wyjaśnić świadczenia oferowane w domu,
– omówić metody radzenia sobie w trudnych sytuacjach,
– dać możliwość podzielenia się odczuwanymi troskami i smutkami z innymi.

Pracownik socjalny musi charakteryzować się pewną elastycznością, która nie pozwoli mu przyzwyczaić się do automatyzmu myślenia w kwestii tworzenia planu pomocy w stosunku do swych podopiecznych. Na pracowniku socjalnym spoczywa także odpowiedzialność za stosunki panujące w domu pomiędzy jego mieszkańcami. Oprócz wymienionych zadań do obowiązków pracownika socjalnego należy wypełnianie dokumentacji i prowadzenie jej w sposób, który ułatwi mu analizę sytuacji podopiecznych i dokonywanie diagnozy ich aktualnej sytuacji. Zależeć będzie ona od środowiska, z jakiego pochodzą podopieczni, ich wieku, wykształcenia czy doświadczeń życiowych[22].

Pracownik socjalny w realizacji zadań domu pomocy społecznej nie jest osamotniony. Aktywnie pracuje z psychologiem, terapeutą zajęciowym, rehabilitantami, pielęgniarkami, opiekunem, pokojówkami czy nawet z kapelanem domu wykonującym posługi religijne. Pracownicy socjalni, aby sprostać zadaniom, jakie stawia przed nimi ośrodek pomocy społecznej, muszą na bieżąco zapoznawać się z regulacjami prawnymi, dotyczącymi nie tylko pomocy społecznej, ale także jego otoczenia. Pracownik socjalny

[21] W. Mikołajewicz, *Pracownik socjalny jako profesjonalista, praca z indywidualnym przypadkiem jako nowa metoda pracy socjalnej*, „Praca Socjalna" 1990, nr 1–2, s. 65, Por. L. Kozaczuk, *Terapia zajęciowa w domach pomocy społecznej*, Katowice 1999, s. 35.

[22] D. Smykowska, *Instytucje wsparcia społecznego*, Łódź 2007, s. 67.

ma za zadanie także poświęcać szczególną uwagę osobom zamkniętym w sobie, które nie przejawiają chęci kontaktowania się z otoczeniem i aktywnego uczestniczenia w zajęciach prowadzonych na terenie domu. Pomoc pracownika powinna więc polegać na tym, by osoby te mogły w pełni zaadaptować się do warunków panujących w domu. Istotne jest zatem, by pracownik socjalny miał świadomość, czym charakteryzuje się to zjawisko i jak jemu przeciwdziałać[23].

Proces ten jest podwójnie korzystny. Z jednej strony jest sposobem przezwyciężania niechęci, obaw ze strony osób starszych. Z drugiej strony dorosłe dzieci, towarzyszące przyjęciu, wyzbywają się poczucia winy dzięki temu, że zrozumieli proces starzenia, otrzymali wsparcie pracownika socjalnego i spostrzegli, że podobne przeżycia są także udziałem innych, znajdujących się w takiej samej sytuacji.

4. Pracownik socjalny a dysfunkcyjność w rodzinie: bezrobocie i ubóstwo

Proces transformacji społecznej, uprzemysłowienia, choć w istocie charakteryzujący się bogactwem pozytywnych odniesień, zrodził w rodzinie wiele przeciwstawieństw o charakterze dialektycznym. Z jednej strony uniezależnienie ekonomiczne od rodziców rodzi pogoń za zwiększeniem swojego osobistego budżetu oraz chęć bycia niezależnym, z drugiej ma niekorzystny wpływ na gotowość wypełniania obowiązków w rodzinie; powoduje również brak czasu na wykonywanie podstawowych zadań i funkcji względem rodziny. Brak pewnego statusu ekonomicznego prowadzi czasem do dramatu patologii-zranień rodzin marginesowych żyjących w ramach „kultury biednych", podatnych na różnego rodzaju ideologie. Wśród zjawisk dysfunkcyjności rodziny należy wymienić bezrobocie i ubóstwo.

Zjawisko bezrobocia i ubóstwa dotyka współcześnie wiele polskich rodzin. By jednak zrozumieć dramat bezrobocia, należałoby uprzednio uświadomić sobie znaczenie pracy dla jednostki, rodziny i społeczeństwa. Prawdę tę przedstawia Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens*, gdy pisze „praca stanowi podstawę kształtowania życia rodzinnego, które jest naturalnym prawem i powołaniem człowieka, [...] jest poniekąd warunkiem zakładania rodziny, rodzina bowiem domaga się środków utrzymania, które w drodze zwyczajnej nabywa człowiek przez pracę" (LE, 10). Brak pracy, a tym samym zwiększająca się liczba bezrobotnych są wynikiem braku zaspokojenia potrzeb przez jednostkę, które należy się jej w ontycznym wymiarze. Człowiek bowiem, który permanentnie nie zaspokaja swoich podstawowych potrzeb, czuje się poniżony, a jego godność osobista jest zagrożona[24].

Przyczyn bezrobocia i ubóstwa należy upatrywać w wielu czynnikach. Jedne z nich są niezależne od człowieka, drugie zaś wynikają ze złego gospodarowania zasobami przez jednostkę, jeszcze inne dotyczą zjawisk związanych z uzależnieniami czy ogólnie pojętą marginalizacją społeczną. Wydaje się, że bezrobocie w ostatnim czasie stało się bezpośrednią

[23] Tamże.

[24] L. Dyczewski, *Teoretyczna i praktyczna rola kościoła katolickiego w walce z ubóstwem. Polska bieda. Kryteria. Ocena. Przeciwdziałanie*, Warszawa 1996, za: A. Ochocki, *Zagrożenie trwałym ubóstwem rodzin i gospodarstw domowych w Polsce*, [w:] *Rodzina Polska u progu trzeciego tysiąclecia*, red. W. Majkowski, Warszawa 2003, s. 31.

przyczyną szerzącej się biedy wśród polskich rodzin. Zgodnie ze statystykami okresu transformacji systemowej w Polsce skala bezrobocia przedstawia się następująco.

ROK	LICZBA BEZROBOTNYCH ZAREJESTROWANYCH (W TYSIĄCACH)	STOPA BEZROBOCIA WEDŁUG UP	STOPA BEZROBOCIA WEDŁUG BAEL
1990	1126,1	6,5	–
1991	2155,6	12,2	–
1992	2509,3	14,3	13,7
1993	2890,6	16,4	14,9
1994	2838,0	16,0	13,9
1995	2628,8	14,9	13,1
1996	2359,5	13,2	11,5
1997	1826,4	10,3	10,2
1998	1831,4	10,4	10,6
1999	2349,8	13,1	15,3
2000	2702,6	15,1	16,0
2001	3115,1	17,5	18,5
2002	3217,0	18,0	19,7
2003	3175,7	20,0	19,3
2004	2999,6	19,1	18,0
2005	2773,0	17,6	16,7
2006	2309,4	14,9	13,0
2007	1746,6	11,2	9,6
2008	1473,8	9,5	7,1

Źródło: GUS, Rocznik Statystyczny 1992, 1995, 2005; GUS, Aktywność ekonomiczna ludności Polski w latach 1992–2004, Warszawa 2005; GUS, Mały Rocznik Statystyczny Polski, 2009[25].

Z powyższej tabeli wynika, że stopień bezrobocia na przestrzeni prawie dwudziestu lat sięgał nawet do 20 procent. Wprawdzie akces Polski do struktur Unii Europejskiej, a tym samym otwarcie granic innych krajów dla ludności spowodowały zmniejszenie bezrobocia, ale równocześnie zrodziły wiele konsekwencji dezintegracji rodziny w jej wewnątrzsystemowej działalności[26]. W tym bowiem czasie upadały zakłady, które nagle znalazły się w trudnej kondycji ekonomicznej. Zwolniona ludność nie mając rodzimego rynku pracy, zdecydowała się na migrację zarobkową albo pozostała na zasiłkach dla bezrobotnych. Bezrobocie zaś stało się czynnikiem, który zrodził bardzo poważnie następstwa względem jednostki, rodziny i całego społeczeństwa.

Podobnie też zubożenie szerokich kręgów ludności staje się obecnie nie tylko jakimś nowym zjawiskiem społecznym, ale zjawiskiem powszechnym i trwałym, zagrażającym

[25] W. Majkowski, *Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Kraków 2010, s. 196.

[26] Szerzej na temat migracji i problemów rodziny z nią związanych zob. J. Młyński, W. Szewczyk, *Migracje zarobkowe Polaków*, Tarnów 2010.

społeczeństwu. Chodzi przede wszystkim o zjawiska prowadzące do chronicznego ubóstwa. Jednostki, którym zagraża ubóstwo, zmagając się z trudnościami, jakie wyznacza im ich linia ubóstwa, niejednokrotnie uzależnione zostają od pomocy społecznej. Społeczeństwo samo generuje powiększające się zjawisko biedy, a w literaturze można dość często spotkać stwierdzenia dotyczące „kultury ubóstwa", „dziedziczenia ubóstwa", „procesów społecznej izolacji biednych"[27].

Należałoby jeszcze zastanowić się nad linią ubóstwa. W rzeczy samej, można wskazać dwa rodzaje tego zjawiska: ubóstwo relatywne i względne oraz ubóstwo subiektywne i obiektywne. Nie wchodząc w racjonalne interpretacje owego rozróżnienia, obecnie obserwuje się w Polsce, w szczególności na jej południowo-wschodniej części „pokolenie tysiąca". Oznacza to, że statystyczny Kowalski zarabia 1000 zł netto. Uzyskane zasoby w żaden sposób nie zaspokajają podstawowych potrzeb rodziny takich jak mieszkanie i żywność.

W tej trudnej sytuacji, w której znalazła się rodzina, doświadczając bezrobocia i ubóstwa, należałoby zastanowić się: jak pomagać rodzinom? Co uczynić, aby ich syndrom braku środków do życia nie zakończył się utratą sensu życia? Prawdą jest, że istnieją różne instytucje pomocowe, ale czy zaspokojenie potrzeb w sposób jedynie doraźny pozwoli zmienić sytuacje rodziny?

Podstawową płaszczyzną pomocy są tutaj oddziaływania realizowane przez ośrodki pomocy społecznej oraz instytucje usługowe ukierunkowane na rozmaite sfery zagrożenia, takie jak bezrobocie, ubóstwo itp. Natomiast wsparcie instrumentalne dotyczy głównie szeroko rozumianej pomocy finansowej i usługowej. Jest przede wszystkim odpowiedzią na trudności ekonomiczne rodzin i związane z nią procesy zubożenia. Dominującą formą pomocy są świadczenia w formie zasiłków pieniężnych, stałych, okresowych i celowych[28]. Z powodu wysokiego bezrobocia, wielodzietności lub niskich zarobków żywicieli rodziny z tej formy pomocy korzysta coraz więcej gospodarstw domowych. Dla wielu z tych rodzin jest to jedyny sposób na zaspokojenie podstawowych potrzeb dzieci oraz innych członków rodziny.

Ważne jest tu podkreślenie, że sytuacja ubóstwa nie dotyczy jedynie sfery ekonomicznej, lecz takie psychospołecznej kondycji wspólnoty domowej. Może to doprowadzić do zaburzeń na poziomie socjalnym, opiekuńczo-zabezpieczającym, kontrolnym, emocjonalno-ekspresyjnym, reakcyjno-towarzyskim i kulturalnym. Zaburzenia takie przyczyniają się do powstawania napięć i konfliktów, co prowadzi do dezintegracji wspólnoty rodzinnej, a nawet może być podstawą powstawania patologii poprzez zakłócenia w komunikowaniu się, osłabienie więzi emocjonalnych oraz brak poczucia identyfikacji. Innymi formami wsparcia instrumentalnego są formy pozafinansowe, do których zaliczyć można: dożywianie dzieci w szkołach, pomoc rzeczową w formie odzieży oraz paczek żywnościowych, pomoc w edukacji dziecka (wyprawki szkolne), pomoc w znalezieniu zatrudnienia, dofinansowanie letniego wypoczynku dzieci i młodzieży[29].

---

[27] K. W. Frieske, *Marginalność społeczna*, „Polityka Społeczna" 1999, nr 11–12, por. A. Ochocki, *Zagrożenie trwałym...*, dz. cyt., s. 1.

[28] B. Maj, *Współczesna rodzina jako podmiot pracy socjalnej*, [w:] *Współczesne wyzwania pracy socjalnej*, red. J. Kędzior, A. Ładyżyński, Toruń 2006, s. 15.

[29] J. Brągiel, *Rodzina obszarem pracy socjalnej*, [w:] *Praca socjalna – wielość perspektyw. Rodzina – Multikulturowość – Edukacja*, red. P. Sikora, Opole 2004, s. 16.

Wydaje się, iż w tym względzie szczególne miejsce zajmują pracownicy socjalni, którzy bezpośrednio podejmują działania na rzecz osób bezrobotnych i ubogich jako fachowcy zatrudnieni w różnych instytucjach pomocy społecznej. Należałoby wskazać kilka dróg ich działalności. Pierwsza dotyczy diagnozy zjawiska, czyli określenia kontekstu społecznego i środowiskowego danej rodziny. Już samo zainteresowanie się taką rodziną pozwala jej odkryć nadzieje na lepsze jutro. Ponadto zadaniem pracowników socjalnych jest umiejętnie wytwarzać zmianę sytuacji danej rodziny, proponując albo kierując na różne przekwalifikowania, kursy dla bezrobotnych. Ta czysto informacyjna strona pozwala ukazać światło rodzinom odczuwającym dyskomfort z powodu ich niedostatku.

Zdaniem Doroty Smykowskiej do głównych zadań pracownika socjalnego należy:

– dokonywanie analizy i oceny zjawisk, które powodują zapotrzebowanie na świadczenia z pomocy społecznej oraz kwalifikowanie do uzyskania tych świadczeń;

– wspomaganie osób i rodzin wymagających pomocy w osiągnięciu możliwie pełnej efektywności społecznej;

– zbieranie danych o klientach i środowiskach objętych opieką przez nawiązywanie bezpośrednich kontaktów, dokonywanie lustracji rejonu, uzyskiwanie informacji od opiekunów społecznych, pielęgniarek środowiskowych, policji, sądu, prokuratury;

– diagnozowanie sytuacji osób indywidualnych, rodzin, grup społecznych na podstawie analizy uzyskanych danych;

– udzielanie informacji, wskazówek i pomocy w zakresie rozwiązywania spraw życiowych osobom, które dzięki tej pomocy będą zdolne samodzielnie rozwiązywać problemy będące przyczyną trudnej sytuacji życiowej; skuteczne posługiwanie się przepisami prawa w realizacji tych zadań;

– sporządzanie rejestru potrzeb oraz przewidywanie kosztów opieki socjalnej i pomocy społecznej osobom indywidualnym, rodzinom i grupom, które niezdolne są do samodzielnego rozwiązywania problemów ze względu na wiek, stan zdrowia lub z przyczyn natury społecznej;

– pomoc w uzyskaniu dla osób będących w trudnej sytuacji życiowej poradnictwa dotyczącego możliwości rozwiązywania problemów i udzielania pomocy przez właściwe instytucje państwowe, samorządowe i organizacje pozarządowe oraz wspieranie w uzyskiwaniu pomocy;

– opracowanie okresowych planów pracy, dobór metod, form i środków pracy socjalnej;

– przyjmowanie interesantów, udzielanie porad socjalnych;

– współpraca ze środowiskiem podopiecznego, inicjowanie i organizowanie wsparcia;

– interweniowanie w rozwiązywanie problemów mieszkaniowych, uzyskiwanie pracy, pomoc w naturze[30].

Podstawowymi formami pracy są również: wizyty, konsultacje, interwencje, organizacja czasu wolnego, porady indywidualne, aktywizacja i pomoc w nawiązywaniu kontaktu ze środowiskiem, a także terapia rodzinna i działania resocjalizacyjne. Celem wszystkich wymienionych działań jest przywrócenie rodzinie zdolności do samodzielnego, prawidłowego funkcjonowania. Niezwykle ważnym elementem w pracy socjalnej jest działanie informacyjne, polegające na udzielaniu wskazówek i porad praktycznych, dzięki któremu istnieje możliwość samodzielnego przezwyciężania przez rodzinę sytuacji kryzysowej. Pomocne w pracy socjalnej jest wykorzystywanie innych

[30] D. Smykowska, *Instytucje…*, dz. cyt., s. 229–230.

rodzajów wsparcia, takich jak: wsparcie emocjonalne, którego treścią jest pozytywne przekazywanie uczuć poprzez słowa i gesty, następnie wsparcie wartościujące, które polega na przekazywaniu pozytywnych ocen środowisku, które potrzebuje pomocy, oraz wsparcie duchowe w rozumieniu psychiczno-duchowym, które stosuje się w sytuacjach, jeśli poprzednie rodzaje wsparcia okazują się nieskuteczne i środowisko rodzinne nadal pozostaje w trudnościach.

Fundamentalną strukturą społeczną jest rodzina. Jednak coraz większe przeobrażenia społeczne, takie jak liberalizm, demokracja, pluralizm, gospodarka rynkowa, prywatyzacja, integracja z Europą czy różne koncepcje wolności mają związek ze zmianami w tym podstawowym środowisku społecznym. Zmiany te dotyczą wzorów tworzenia domowej wspólnoty, jej wielkości, sposobów realizowania podstawowych funkcji, warunków życia i sytuacji zdrowotnej członków rodziny, poczucia bezpieczeństwa socjalnego[31]. Dlatego potrzeba pracowników socjalnych, którzy podejmując działania na rzecz rodziny, pozwalają jej odkryć nie tylko własną tożsamość, ale są tymi integralnymi światłami jej dobrego rozwoju.

Zakończenie

Pracownicy socjalni spełniają wiele funkcji na rzecz wsparcia rodziny. Szczególnie jako koordynatorzy między programami, dzięki którym wiele osób może otrzymać potrzebne świadczenia. Nader często pełnią też rolę łączników między samym ośrodkiem pomocy społecznej a innymi instytucjami. Osobom, z którymi pracują, pomagają utrzymać kontakt z rodziną, z rzeczywistością, rekompensować po trosze straty, a w szczególności znaleźć pocieszenie i zapewnić w miarę spokojne funkcjonowanie.

Pomoc, jaką niesie pracownik socjalny drugiemu człowiekowi, jest piękna, ale też trudna, bowiem oznacza codzienne stawanie wobec ludzkiego bólu, bezsilności, krzywdy i bezradności. Dlatego też pełnienie roli pracownika socjalnego wymaga nie tylko wysokich kwalifikacji i profesjonalizmu w wykonywaniu powierzonych zadań, ale przede wszystkim ogromnej wrażliwości, wyrozumiałości i chęci niesienia pomocy osobom w trudnej sytuacji materialnej i osobistej.

Powyższa analiza zadań podejmowanych przez pracowników socjalnych na rzecz rodziny uświadamia nam, że w obecnym świecie pluralizmu i globalizacji nie tylko istnieje potrzeba rozwijania tej dyscypliny naukowej, ale potrzeba praktycznego i metodycznego podejścia do wielu problemów, wobec których rodzina ulega dezintegracji.

Chociaż współcześnie rodzina przechodzi kryzys, to jednak wciąż jest najważniejszą wartością i dobrem, podstawową komórką społeczną. Życie małżeńskie i rodzinne jest najwyżej w hierarchii deklarowanych celów życiowych, dlatego też szczególnego znaczenia nabiera praca i pomoc socjalna związana z tym dobrem, które wciąż musi zmagać się z trudnościami takimi jak bezrobocie, sieroctwo (emocjonalne i społeczne), ubóstwo, przemoc, alkoholizm, narkomania, rozwody, wychowywanie dziecka przez jednego rodzica, migracje zarobkowe, liberalizacja poglądów w dziedzinie etyki,

[31] J. Żebrowski, *Współczesne przeobrażenia w funkcjonowaniu rodziny polskiej*, [w:] *Rodzina polska na przełomie wieków*, red. tenże, Gdańsk 2001, s. 18, za: B. Maj, *Współczesna rodzina...*, dz. cyt., s. 36.

zawężenie funkcji opieki nad dziećmi związanej z wydłużeniem czasu nieobecności rodziców w domu spowodowane praca zarobkową.

Pomoc rodzinie jest także bardzo ważnym zadaniem polityki prorodzinnej państwa, jak również polityki socjalnej. Pomoc ta jednak nie może być zawężona do kwestii likwidacji braku dobrostanu części polskich rodzin. Swoim zasięgiem powinna obejmować wszelkie problemy rodziny związane z jej systemem wewnętrznego współżycia interpersonalnego, relacji pomiędzy małżonkami oraz ich dziećmi i osobami starszymi w rodzinie. Dlatego bardzo ważną formą pomocy w rodzinie są ośrodki poradnictwa rodzinnego[32], w których pracownicy socjalni znajdują swoje miejsce i mogą podejmować działania wynikające z ich obowiązków. Nadto powinni być zatrudnieni w różnych ośrodkach pomocy społecznej, a także w urzędach miasta, gmin, w radach osiedlowych, szkołach, szpitalach – albowiem, jak zapisał W. Kadłubek, „władca powinien tak postępować, żeby wspomagać najbardziej tych, którzy najmniej mają"[33].

Szczególnym podmiotem pomocy w rodzinie są sami małżonkowie. Wszak problemy rodzinne te dalsze i bliższe rodzą się już w początkowym stadium małżeńsko-rodzinnych odniesień. Jest to jakby preludium do dalszej dezintegracji rodziny. Powodem dezintegracji małżeńsko-rodzinnej egzystencji są konflikty, które rodzą się w różnych wymiarach ich osobowej egzystencji[34]. Trudno byłoby poddawać analizie wszystkie konfliktogenne sfery życia rodzinnego, chociaż lokują się one jako ważne czynniki dysfunkcyjności w rodzinie.

Mając na uwadze powyższe wnioski, zauważamy, jak bardzo współczesnej rodzinie potrzeba pomocy, dzięki której w sytuacji zagubienia może się zwrócić do instytucji i uzyskać możliwość przywrócenia jej społecznego funkcjonowania, godności i etosu ludzkiej koegzystencji. W tym kontekście pracownicy socjalni pełnią szczególną rolę, a ich profesjonalne przygotowanie pozwala przywrócić ludziom sens życia i partycypacji w społeczeństwie.

Na koniec warto uświadomić sobie, iż w nowoczesnym społeczeństwie rodzinie żyje się trudniej niż w społeczeństwie preindustrialnym, trudniej też przychodzi jej realizować swoje plany i cele. Nic dziwnego, iż Jan Paweł II apelował o pomoc rodzinie, kiedy pisał „należy cenić jej wartości, zawsze je popierać, poznać niebezpieczeństwa i zło, które jej zagraża, przyczyniać się do tworzenia środowiska sprzyjającego jej rozwojowi […] przywrócić jej zaufanie" (FC, 86). Nade wszystko współczesnej rodzinie trzeba przywrócić nie tylko zaufanie, ale również miłość. Rodzina nie może żyć bez miłości. „Miłość jest dźwignią życia, jakby największym impulsem natury ludzkiej do harmonii, do ładu, do nawiązania łączności między ludźmi, do życzliwej względem niej postaw"[35]. Można zatem żywić nadzieję, że dzięki pomocy pracowników socjalnych wiele współczesnych rodzin uniknie dramatu dezintegracji.

---

[32] T. Kukułowicz, *Poradnictwo z pomocą w rodzinie*, [w:] *Z badań nad rodziną*, red. tenże, Lublin 1984, s 175–185.

[33] D. Matuszczak, *Współczesne kierunki oddziaływań na osoby niepełnosprawne intelektualnie ujawniające zachowania niepożądane społecznie*, [w:] http://74.125.77.132/search?q=cache:2bzFJ1gansgJ:www.teclaw.pl/-publikacje/dm/referat1 (3 04 2010).

[34] M. Ryś, *Konflikty rodzinne niszczą czy budują?*, Warszawa 1994, s. 14.

[35] D. Matuszczak, *Współczesne kierunki...*, dz. cyt., s. 1.